

הקדמה למורה לספר מלכים

ספר מלכים מתאר כארבע מאות שנות שלטון מלוכה בעם ישראל. זו התקופה הארוכה ביותר בתולדות עם ישראל שבה היה העם ריבון בארצו. בספר מתגשמות הברכות והקללות כפי שכתוב בתורה - הליכה בדרך ה' מביאה לשגשוג ולברכה, ונטישת דרך ה' מביאה לאבדון ולחורבן. הספר פותח בתיאור מלכות שלמה בתפארתה, מלכות המבורכת בשלום ובשגשוג רוחני וחומרי. עם מות שלמה התרחש קרע בעם ישראל והממלכה נחלקה לשתיים - ממלכת ישראל וממלכת יהודה.

הספר עוקב אחר הידרדרותן של הממלכות עד לחורבן - ממלכת ישראל נחרבה בידי האשורים בשנת 722 לפני הספירה וממלכת יהודה בידי הבבלים כעבור כ-140 שנה בשנת 586 לפני הספירה. בספר מלכים שזורות סוגיות מחשבתיות ואמוניות רבות הקשורות בקיום של עם ישראל בארצו. בפן הדתי עוסק הספר רבות בשאלת נאמנותם של המלכים המנהיגים לדרך ה', במידת ההשפעה של תרבויות זרות על תפיסת עולמם, וביחסם לנביאים המשמיעים באוזניהם את דבר ה'. בפן המדיני עוסק הספר בהתמודדותם של המלכים עם עמי האזור ועם המעצמות השליטות בתקופתם. בנוסף עוסק הספר גם בסוגיית מערכת היחסים בין שני חלקי העם המפוצלים - ממלכות יהודה וישראל. הדגשת סוגיות אלו בלימוד מסייעת להבנת הספר, ובעיקר להבנת משמעותו בבחינת נבואה שנצרכה לדורות.

הפסוקים האחרונים של ספר מלכים מתארים את שיפור תנאי מאסרו של יהויכין מלך יהודה שהוגלה לבבל ומעוררים ציפייה ותקווה לבאות - שיבת ישראל לארצו ולעצמאותו. לימוד הספר בימינו, עת זכינו לשוב לארצנו ולחיות בה תחת שלטון יהודי, מזמן מפגש פורה ובעל משמעות בין עבר להווה.

מומלץ לצפות בשיעור של הרב דוד נתיב - מבוא לספר מלכים:

<https://youtu.be/BGCiu0YxXBM>

הצעות הוראה:

הצעה 1: עיון בטבלת המלכים

- שיעור זה יכול לשמש פתיחה או סיכום לספר מלכים. לשיקול המורה.
- התלמידים יעינו בטבלת המלכים. נסביר שבלימוד נעשה שימוש רב בטבלה, כדי להכיר את בתי המלוכה.
- 1. נבקש מהתלמידים לאסוף כמה שיותר פריטי מידע שאפשר להסיק מן הטבלה.
- 2. במליאה נבקש להתייחס לנקודות הבאות:
 - מצב העם - יחסי פנים.
 - מצב העם - בפן הדתי.
 - מצב העם - יחסי חוץ.
 - מעמד המלוכה בישראל.
- 3. התלמידים יכתבו פסקה שעשויה להיות 'כריכה אחורית' לספר מלכים.
- מטרת הפסקה היא לסכם את מהות הספר, ולהסביר מדוע כדאי לקרוא אותו.
- יש לכתוב פסקה תמציתית ובה:

- פירוט על הספר עצמו.
 - תיאור התוכן.
 - התייחסות למקומות/דמויות/אירועים (שעולים מן הטבלה או על פי ידע קודם).
 - מסרים או תובנות שעשויים לעלות מהספר.
 - אפשר גם לעיין בספר ולצטט פסוק/ים.
 - אפשר לצרף מפה או תמונה.
- התלמידים יעזרו בדברי האברבנאל, העוסקים בשאלה - לשם מה נכתב ספר מלכים?

(מתוך הקדמת האברבנאל לספר מלכים): שאין ספק שהיה המנהג בישראל (כמו שהוא גם היום בקרב האומות) לכתוב בספר כל ענייני המלכים ומעשיהם, והספרים ההם היו נקראים דברי הימים, לפי שהיו נכתבים עליהם קורות הזמן וילידי הימים אשר לכל מלך ומלך, והיו בכלל הסיפורים וההגדות ההם דברים הכרחיים ודברים מיותרים כי אם לתכלית הסיפור בלבד לכתוב על ספר כל מעשה המלכים דבר יום ביומו... והנה כשרצה הקב"ה לצוות לנביא לכתוב על ספר ענייני המלכים, לא היה לתכלית הסיפור כענין הגדת דברי הימים, **אבל היה בלבד להודיע הסתעפות הדורות והשתלשלות המלכים זה מזה, וגם כן להודיע צדקתם או רשעתם והשכר שקבלו מהשם על מעשיהם או העונש שנענשו עליהם, וכל זה כפי האמת הנבואי וההתודעות האלהי**, ולהיות זאת כוונת הנביא בזה הספר, היה שהשמיט דברים רבים מאותם אשר היו בספרי דברי הימים מהגדות ומעשה המלכים וגבורתם ובנין ערים... לא היה נאות ולא הכרחי לספר הזה שהיה מכוון בעצם וראשונה להודיע השתלשלות המלכים צדקתם ורשעתם שכרם ועונשם לא דבר אחר.

התלמידים יעזרו בקטעים מתוך דברי הרב דוד סבתו, במאמרו "מבוא לספר מלכים" (אתר ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים):

מצורף המאמר המלא: <https://www.ybm.org.il/Admin/uploaddata/LessonsFiles/Pdf/593.pdf>

א. ספר מלכים ומבנהו

קודם שנעמוד על מגמתו הבסיסית של הספר, נסקור בקצרה את תוכן הספר ומבנהו. ספר מלכים הוא הספר האחרון בספרי נביאים ראשונים, והגדול ביותר מביניהם. הוא מקיף תקופה ארוכה וסוערת של כארבע מאות שנה, וכולל את תולדותיהם של עשרים מלכי יהודה ועשרים מלכי ישראל. ספר מלכים מורכב משלושה חלקים עיקריים:

חלק ראשון - מלכים א', א'-י"א. חלק זה פותח באחרית ימי דוד, וכולל את דברי ימי שלמה, תקופת השיא של הממלכה המאוחדת.

החלק השני הוא החלק העיקרי של הספר - מלכים א' י"ב-מלכים ב' י"ז. חלק זה פותח בפילוג הממלכה, ומתאר את דברי מלכי ישראל ובמקביל את מלכי יהודה, והוא מסתיים בגלות שומרון. בחלק זה שזורים סיפורי אליהו ואלישע בתולדות מלכות ישראל.

חלק שלישי - מלכים ב' י"ח-כ"ה. חלק זה עוסק בממלכת יהודה בתקופה שבין גלות שומרון, לבין חורבן ירושלים וגלות צדקיהו.

ב. בין מלכים לשמואל

...ספר שמואל פותח את תקופת המלוכה בישראל, החל משאול ודוד, וספר מלכים הוא המשך רציף שלו, וממשיך לתעד את תהפוכותיה הרבות...

ג. ייחודו של ספר מלכים

כאמור, נוסח המסורה מבחין באופן ברור בין שני הספרים. עיון מעמיק בשני הספרים מגלה שני הבדלים יסודיים ביניהם: • א. מלכות: ספר שמואל עוסק במלכים הראשונים בישראל - שאול ודוד. זהו סיפור ייסוד המלוכה בישראל. חלקו הראשון של הספר מתמקד במאבק על המשכיות המלוכה ועוסק בפירוט רב בקורותיהם של שאול ודוד. בספר מלכים לראשונה הופכת המלכות לשושלת, המוקד הוא המלכות והאישים נמדדים לפי פעילותם הציבורית בלבד. • ב. מקדש: במרכז פרקי מלכות שלמה ניצבים פרקי המקדש, וכנגד זה מלכות ירבעם מושמדת בעיקר בגלל עגלי הזהב שהעמיד כתחליף למקדש. ספר מלכים מעריך את פועלו ודמותו הדתית של המלך בין השאר בבחינת יחסו למקדש, ויחסו לעבודה בבמות ולעבודה הזרה בתקופתו.

ה. מטרת כתיבתו של ספר מלכים

לפי חז"ל כתב ירמיהו את ספר מלכים. לעובדה זו חשיבות רבה מסיבות שונות. דבר זה נכון אומנם ברוב ספרי המקרא, אולם נראה שבספר מלכים חשיבותו רבה. ראשית, התקופה אותה סוקר הספר היא הארוכה מכל ספרי הנביאים, והספר מתאפיין בריבוי נתונים כרונולוגיים והיסטוריים שונים. העובדה שנביא כתב את הספר מלמדת שאין מדובר בספר היסטוריה רגיל אלא בספר העוסק בהיסטוריה נבואית. כל סיפור וכל פרט המוזכרים בספר מצריכים לימוד ועיון מעמיק כדבר נבואה, ויש בהם או וצפון בהם לקח לדורות, שכן רק 'נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה'. ואכן, על אף האופי ההיסטורי שלו משמית ספר מלכים אירועים היסטוריים משמעותיים שהתרחשו בתקופות המתוארות בו, ומאידך הוא מתאר בהרחבה אירועים בעלי חשיבות היסטורית מועטה כנראה בשל משמעותם לדורות. שנית, חשיבות יתרה נודעת לכך שירמיהו הוא הנביא שכתב את ספר מלכים. ירמיהו היה נביא החורבן, וספרו וספר הקינות שכתב (מגילת איכה) עוסקים בחורבן עצמו. משמעות העובדה שירמיהו כתב את ספר מלכים היא שספר מלכים נכתב מנקודת מבט של מי שניבא על חורבן הממלכה וחווה אותה, הווה אומר הספר נכתב כדי ללמד את שורשי החורבן.

לימוד מעמיק של ספר מלכים יאפשר לזהות בתוך הסיפורים והתיאורים ההיסטוריים הכלולים בו את המשמעות המוסריות שבעליות והנפילות של המלכות בישראל. הספר מסתיים בחורבן הממלכה והמקדש ובגלות העם, אולם מכישלון זה ניתן להפיק את הלקחים לעתיד, לזהות את גורמי הכישלון ושורשיו הרוחניים ולהתמודד עימם.

4. במליאה, התלמידים יעלו שאלות שמעניין אותם לעסוק בהן בלימוד הספר.

התבוננות בנושא רוחב

בעת לימוד הספר נעסוק בכמה נושאים שדרכם נלמד את סיפורן של ממלכות יהודה וישראל לאורך התקופה:

- עקרון הסיבתיות הכפולה
- מנהיג ומנהיגות
- בית המקדש
- מלך ונביא
- ישראל והעמים
- עם ישראל אחדות ופילוג
- מצב רוחני - מצב מדיני

1. במליאה נעיין בטבלת המלכים.

2. נשלים יחד את השורה הראשונה (נסביר לתלמידים באופן כללי את המושגים ואת הקשרם).

3. התלמידים ישלימו את השורה השנייה.

4. את השורה השלישית יוכלו התלמידים להשלים בהמשך לימוד הספר.

תוכלו להיעזר בקובץ המצורף בו מפורטים נושאי הרוחב השזורים בספר מלכים:

[נושאי רוחב בספר מלכים](#)

3	איסוף מידע בזמן הלימוד	פרק/יחידה אירוע תובנה						
2	איך יכול להיות קשור לספר? האם עולה מהטבלה?							
1	הסבר המושג על מה נלמד?	עקרון הסיביות הכפולה	מנהיג ומנהיגות	בית המקדש	מלך ונביא	ישראל והעמים	עם ישראל אחדות ופילוג	מצב רוחני - מצב מדיני